

IVAN JAKUBEC
JAN ŠTEMBERK

**CESTOVNÍ RUCH
POD DOHLEDEM
TŘETÍ ŘÍŠE**

KAROLINUM

Cestovní ruch pod dohledem třetí říše

Ivan Jakubec
Jan Štemberk

Recenzovali: prof. PhDr. Jan Županič, Ph.D.
doc. PhDr. Lukáš Novotný, Ph.D.

Monografie vznikla v rámci realizace grantového projektu GAČR č. 16-07164S „Pod dohledem třetí říše. Cestovní ruch v letech 1939 až 1945“.

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Redakce Dita Křišťanová
Grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova, 2018
© Ivan Jakubec, Jan Štemberk, 2018

ISBN 978-80-246-4127-0
ISBN 978-80-246-4170-6 (pdf)
ISBN 978-80-246-4171-3 (mobi)
ISBN 978-80-246-4172-0 (epub)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2019

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Úvod	7
Bibliograficko-metodologická poznámka	10
<hr/>	
Politika cestovního ruchu	16
Organizace cestovního ruchu v českém pohraničí	33
Organizace cestovního ruchu v protektorátu	43
Ústřední svaz pro cizinecký ruch	46
Hospodářské skupiny	49
Cizinecké svazy	53
Radost ze života	57
Ostatní instituce	62
Slovensko	65
<hr/>	
Předpoklady účasti na cestovním ruchu	68
Volný čas	68
Židovské obyvatelstvo	70
Administrativní limity cestování za hranice	76
Právně-legislativní rovina	77
Devizové prostředky	83
Uzavřené oblasti	85
Pohraniční pásma	85
Vojenské oblasti	86
Brdy	87
Ochrana přírody a krajiny	89
Omezování cestovního ruchu	91
<hr/>	
Ubytovací a stravovací služby	106
<hr/>	
Doprava	136
Železniční doprava	136
Silniční doprava	151
Hromadná doprava	154
Individuální doprava	156
Jízdní kola	160

Ostatní doprava	161
Cestovní kanceláře	163
Čedok	165

Domácí cestovní ruch	169
Organizované rekreační pobyty	173
Rekreace dětí a mládeže	174
Heydrichův dovolenkový odkaz	179
Turistika	182
Organizační struktura	198
Tramping a camping	207
Letní byty	209
Lázně	214

Zahraniční cestovní ruch	217
Výjezdový cestovní ruch	217
Říše	217
Slovensko	234
Ostatní státy	247
Příjezdový cestovní ruch	248
Organizované pobyty dětí a mládeže	260
Letní tábory pro děti krajanů	260
Pobyty dětí a mládeže z říše	262
Propagace protektorátu v říši a zahraničí	266
Vějička budoucnosti cestovního ruchu v protektorátu v rámci říše	271

Závěr	274
--------------	------------

Seznam zkratk	280
Prameny a literatura	282
Seznam vyobrazení	294
Summary	296
Jmenný rejstřík	303
Rejstřík institucí a správních oblastí	305

ÚVOD

Cestovní ruch a druhá světová válka, toto spojení na první pohled může znít nepředstavitelně. Cestování pro potěšení a zábavu, jak je cestovní ruch běžně vnímán, v době nejtragičtějšího konfliktu v dějinách lidstva. Ze zjednodušeného pohledu by se mohlo zdát, že cestovní ruch nelze v období války zkoumat, protože vlastně ani nebyl a nebyla na to vhodná doba. Při hlubším sledování zjistíme, že i v tomto „temném“ období cestovní ruch nezankl a naopak se i v určitých formách dále rozvíjel. Podle názoru autorů je nutné tuto zjednodušenou představu revidovat, neboť nerespektuje život a potřeby lidských bytostí. O to se snaží předložená monografie. I v dobách zuřících bojů na všech frontách stále lidé žili své běžné životy více či méně zasažené válkou. Cestovní ruch (turismus) začal nabývat na významu jako společenský, ekonomický, politický i kulturní fenomén v meziválečném období v celé Evropě a Československo a Německo rozhodně nepředstavovaly nějakou výjimku. Jak uvádí přední německý historik cestovního ruchu Hasso Spode, „dovolená se stala průmyslově produkovaným spotřebním zbožím masové kultury“.¹

Cestovní ruch je definován jako dočasná změna místa pobytu, která v domácím cestovním ruchu nepřekračuje šest měsíců a v mezinárodním cestovním ruchu jeden rok, která je dobrovolná a nesleduje výdělečné účely. Z této definice vyplývá, že předmětem zájmu nejsou cesty, které měly pracovní účel (cesty za prací do říše, nucené práce), a ani cesty, které nesplňovaly časový limit a chyběl též znak dobrovolnosti (deportace Židů do sběrných a koncentračních táborů).

Vyhlášení protektorátu Čechy a Morava se dotklo všech oblastí, cestovní ruch nevyjímaje. Martin Bormann, osobní tajemník Hitlerovy kanceláře, si zaznamenal dne 16. července 1941 Hitlerovy principy okupační politiky: ovládnout (beherrschen), spravovat (verwalten) a vykořisťovat (ausbeuten).²

---

1 „Der Urlaub wurde ein industriell produziertes Konsumgut der Massenkultur.“ H. Spode, *Wie die Deutschen „Reiseweltmeister“ wurden. Eine Einführung in die Tourismusgeschichte*, Erfurt 2003, s. 129; k tomu týž, *Arbeiterurlaub im Dritten Reich*, in: C. Sachse – T. Siegel – H. Spode – W. Spohn, *Angst, Belohnung, Zucht und Ordnung. Herrschaftsmechanismen im Nationalsozialismus*, Opladen 1982, s. 274–328.

2 W. Benz, *Typologie der Herrschaftsformen in den Gebieten unter deutschem Einfluß*, in: W. Benz – J. Houwink ten Cate – G. Otto, *Die Bürokratie der Okkupation. Strukturen der Herrschaft und Verwaltung im besetzten Europa*, Berlin 1998, s. 13.

Protektorát byl Wolfgangem Benzem označen jako „vedlejší země Německé říše“ s podobnou civilní správou jako Dánsko, Norsko, Nizozemsko, Generální gouvernement a komisariát Ostland či Ukraine.⁴ Naopak Rakousko (vyjma Dolního Štýrska s šéfem civilní správy) bylo stejně jako Sudety formálně anektováno.⁵ Systém říšských žup bývá označován za typ satrapie.⁶

Monografie svým zaměřením i názvem navazuje na výzkum dějin cestovního ruchu v meziválečném Československu,⁷ z toho důvodu nebyli autoři nuceni vytvářet větší přesahy, aby zachytili kontext a trendy předchozího vývoje. Případného zájemce je tak možné na výsledky tohoto výzkumu odkázat. Vlastní jádro textu představuje oblast protektorátu⁸ Čechy a Morava. Autoři však nechtěli resignovat ani na oblasti vpředvečer druhé světové války oddělené (pohraniční oblasti českých zemí, Slovensko) a nebylo možné vynechat ani kontext říše⁹. Je sice pravdou, že díky tomuto obsahovému rozšíření poněkud nabobtnal i vlastní text, současně je však možno poukázat, že se podařilo vývoj cestovního ruchu v protektorátu představit nejen v širším kontextu, ale zasadit i do plánů říšských orgánů. Cestovní ruch, ačkoli patřil formálně do autonomních kompetencí protektorátu, byl říší nejen sledován, ale i usměrňován.

Při strukturování monografie autoři vycházeli ze základního koncepčního přístupu k cestovnímu ruchu. V rámci první kapitoly sledovali organizační strukturu, jak se projevovaly státoprávní změny na oblast cestovního ruchu, jakým způsobem organizační struktura platná v říši ovlivňovala protektorátní přístupy apod. V rámci této kapitoly po obecném nastínění situace v říši je postupně představena politika cestovního ruchu v odstoupeném pohraničí, kde se recepce říšské úpravy projevila nejdříve, v protektorátu a následně na Slovensku.

Druhá kapitola je věnována rozvoji předpokladů pro účast a rozvoj cestovního ruchu. Vedle klasického sledování nezbytné kategorie volného času a administrativní náročnosti bylo nutné přistoupit i k dalším tématům, která jsou specifická pro cestovní ruch v prostředí ovládaném nacistickou

3 V citacích dokumentů autoři respektovali původní pravopis.

4 W. Benz, *Typologie*, s. 19. Podobně označil protektorát H. Umbreit (*Zur Organisation der Besatzungsherrschaft*, in: J. Houwink ten Cate - G. Otto (edd.), *Das organisierte Chaos. „Ämterdarwinismus“ und „Gesinnungsethik“*. Determinanten nationalsozialistischer Besatzungsherrschaft, Berlin 1999, s. 19.

5 W. Benz, *Typologie*, s. 15.

6 H. U. Thamer, *Monokratie - Polykratie*. Historiographischer Überblick über eine kontroverse Debatte, in: J. Houwink ten Cate - G. Otto (edd.), *Das organisierte Chaos*, s. 33.

7 J. Štemberk, *Fenomén cestovního ruchu. Možnosti a limity cestovního ruchu v meziválečném Československu*, Pelhřimov-Praha 2009.

8 Píšeme s malým písmenem, pokud se nejedná o citát.

9 Píšeme s malým písmenem, pokud se nejedná o citát.

ideologií a pro válečnou dobu. V důsledku nacistické ideologie byly postupně z cestovního ruchu vyčleňovány určité skupiny obyvatelstva (zvl. Židé). Válečná doba si vynutila omezující opatření a zákazy návštěv určitých míst a celkovou snahu cestovní ruch omezit, aby příliš nezatěžoval řízené válečné hospodářství. Jistým doplňkem této kapitoly se stala část věnovaná ochraně přírody a krajiny, která se i ve válečné době stávala důležitou.

Následující dvě kapitoly se věnují základním službám, tedy stravování a dopravě. Pro cestovní ruch je důležitá infrastruktura v podobě dopravy a stravovacích a ubytovacích služeb. Fungující doprava představuje jednu ze základních podmínek rozvoje cestovního ruchu. V meziválečném období nabýval na významu automobilismus, který citelně konkuroval železnici. Vypuknutí druhé světové války v září 1939 mělo za následek zavedení přidělového systému pohonných hmot a povolení k jízdě, která měla zamezit používání automobilů k výletům. Jak však vyplývá z dobových motoristických časopisů, tento záměr se plně nepodařil, neboť před výletními restauracemi a na turistických místech stávaly i ve válečných letech automobily. Zájem státních drah o turisty také s vypuknutím války neochladl. Je zajímavé sledovat, jak se vyvíjela politika turistických slev, které zůstávaly v prvních letech zachovány. Omezení v železniční dopravě přicházejí až v roce 1941, přesto si po celou dobu války zachová relativně plnou provozuschopnost a přes nejruznější zákazy a doporučení slouží potřebám turistů. Jízdní řád ovlivňovala situace na frontě, dostatek lokomotivního a vozového parku, uhlí a dalších provozních kapalin a sjízdnost tratí. Složitější situace a citelných zásahů se dočkala oblast stravovacích a ubytovacích služeb. Na jedné straně je možné zmínit provedení kategorizace, o které se po valnou část meziválečného období jen hovořilo. Na druhé straně zavedení přidělového systému a zvýšená evidence pohybu osob přinesly nemalé komplikace.

Cestovní ruch se rozpadá do dvou základních forem – mezinárodního a domácího cestovního ruchu, v rámci mezinárodního můžeme sledovat výjezdový a příjezdový cestovní ruch. Cestovní ruch je zkoumán ve sledovaném období z pohledu těchto forem, z nichž každá se ve sledovaném období vyvíjela odlišně.

Základem pro obyvatelstvo protektorátu se stal domácí cestovní ruch, kterému je věnována samostatná kapitola. Její struktura vychází z forem domácího cestovního ruchu a snaží se tyto formy v průběhu okupačních let sledovat. V rámci protektorátu se turistické destinace jednak neměnily (turistické oblasti ještě z meziválečného období přírodní a kulturní pamětihodnosti v okolí větších měst či vzdálenějších oblastí – hory, lesy, jeskyně, lázně), jednak nabývaly na významu z hlediska vlasteneckého, ať již „podporovaného“ či spontánního (lokality spojené s minulostí, poutní místa). Prosazoval se organizovaný cestovní ruch, zejména podniková dovolená do rekreačních objektů (Odkaz Reinharda Heydricha, Radost ze života). Současně se rozšiřo-

val počet míst a oblastí, které nebylo možné navštívit (Sedlčansko, Vyškovsko atd.).

Mezinárodní cestovní ruch je sledován primárně z pohledu protektorátu, vše za hranicí protektorátu mělo pro běžného českého turistu již podobu „zahranicí“, které nebylo volně dostupné. Výjezdový cestovní ruch byl sledován z pohledu českých občanů s přesahy k obyvatelům tzv. Sudet a Slovenska. Tento pohled umožnil jistou míru komparace, jak se z pohledu cestovního ruchu žilo jednotlivým obyvatelům někdejšího společného státu. Z dosavadních zjištění vyplývá, že sama okupace českých zemí sice výjezdový cestovní ruch výrazně omezila, ale nezastavila. Zdá se, že tou hlavní překážkou bylo teprve vypuknutí vlastní války, tedy německá expanze.

Válka také citelně ovlivnila příjezdový cestovní ruch. Již v meziválečném období byl československý cestovní ruch (zvláště český) v podstatné míře odkázán na německé a rakouské turisty. Události let 1938 a 1939 tuto závislost ještě dále podpořily. V souvislosti s vypuknutím války, která stále více nabývala celoevropský rámeček, se proměňovala i struktura příjezdějících „turistů“. Zvýšil se podíl osob, které přijížděly z Německa sužovaného spojeneckým bombardováním do „klidu“ protektorátu (erweiterte Kinderlandverschickung, KLV).¹⁰ Jednalo se zvláště o německé děti zejména z průmyslových center. Další skupinu představovali ranění němečtí vojáci, kteří přijížděli na rekonvalescenci a rodinní příslušníci říšských Němců, působících na území protektorátu. Pro tyto účely byly zabírány chaty a rekreační střediska různých spolků, ale také hotely či lázeňské domy.

BIBLIOGRAFICKO-METODOLOGICKÁ POZNÁMKA

K výzkumu z hlediska cestovního ruchu lze přistupovat z několika rovin, resp. úhlů pohledu. Každý z těchto úhlů by si jistě zaslouhoval pozornost. Tato problematika nebyla dosud v československé, české, ani zahraniční (německé) literatuře reflektována, případně jen z některých úhlů pohledu. Již zpracované problematice (např. erweiterte Kinderlandverschickung,¹¹

10 Srv. R. Šustrová, Pod ochranou protektorátu. Kinderlandverschickung v Čechách a na Moravě: politika, každodennost a paměť 1940–1945, Praha 2012; táž, Projekt Erweiterte Kinderlandverschickung v Protektorátu Čechy a Morava v letech 1940–1945, rig. práce, FF UK, Praha 2010; táž, Pro výcvik a ochranu německých dětí! Zřízení táborek KLV na území Protektorátu Čechy a Morava. STUDIE securitas imperii, 2014, sv. 24, čís. 1, s. 200–225; pro oblast Sudetské župy M. Veselý, Sudetská župa jako protiletický kryt Říše 1939–1945?, Ústí nad Labem 2011; nejnověji F. W. Teuteberg – H. J. Teuteberg, Alltagsleben eines niedersächsischen Bauernsohnes vom späten Kaiserreich zur frühen Bundesrepublik, Cloppenberg 2014.

11 R. Šustrová, Pod ochranou protektorátu; G. Kock, „Der Führer sorgt für unsere Kinder...“: Die Kinderlandverschickung im Zweiten Weltkrieg, Paderborn u. a. 1997.

Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě¹², ozdravné pobyty v rámci Heydrichova odkazu¹³) jsme se věnovali jen okrajově s ohledem na kontext a její zpracování či z hlediska rozšíření dosavadních znalostí.

V práci jsme neopomněli legislativní rámec cestovního ruchu, tedy komplex počínaje výnosy A. Hitlera, publikovaných zákonů a říšských vládních nařízení, nařízení příslušných říšských ministerstev, přes nařízení říšského protektora a jeho úřadu, protektorátní legislativu, včetně směrnic, oběžníků a nařízení *Ústředního svazu pro cizinecký ruch* a jemu podléhajících hospodářských a odborných skupin a odborů konče.

Pro legislativní oblast nejen druhé republiky, ale i pro protektorát měl klíčový význam Zmocňovací zákon – Ústavný zákon zo dňa 15. decembra 1938 o zmocnení ku zmenám ústavnej listiny a ústavných zákonov republiky Česko-Slovenskej a o mimoriadnej moci nariadení č. 330/1938 Sb. z. a n. Článek II. totiž umožňoval podstatné zásahy do hospodářské struktury v nejširším měřítku. Na tento zákon, resp. článek se odvolávala nařízení po celé období protektorátu, ačkoliv byl původně fixován na dva roky (č. II, odst. 1).

Z hlediska právně-legislativního pohledu administrativní limity v cestovním ruchu ovlivňovaly v rozhodující míře Hitlerovy osobní výnosy/nařízení s platností zákona, vládní nařízení, ministerské vyhlášky (Sbírka zákonů a nařízení), nařízení protektora (Verordnungsblatt des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren/Věstník nařízení Reichsprotektora in Böhmen und Mähren opírající se často o říšské zákony a nařízení), v Úředním věstníku/listě publikované vyhlášky, směrnice, oběžníky, a to jak protektorátních ministrů a ministerstev, centrálních úřadů, tak jednotlivých korporátních ústředních svazů (zejména pro cestovní ruch) a hospodářských skupin (lázeňských a hostinských). Uvedené typy měly široký záběr, od omezení vydávání cestovních dokladů (pasů, víz, propustek – Durchlaßschein, propustek do válečných zón – Passierschein), přes limitaci délky a výběru dovolené na zotavenou pro jednotlivé pracovní a zaměstnanecké kategorie a možnosti využívat ten který typ dopravního prostředku, až ke stravovacím a ubytovacím kapacitám. Celkem bylo v období 1939–1945 vydáno několik set zákonů, nařízení a dalších typů pro uvedené oblasti.

Problematika historie cestovního ruchu se do zorného úhlu českých historiků dostala až v posledním desetiletí. Pozornosti se zatím těšilo zvláště

12 J. Špringl, Protektorátní vzor mladého člověka, *Soudobé dějiny*, 2004, roč. 11, č. 1–2, s. 154–177; týž, Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, dipl. práce, FF UK, Praha 2003; P. Nezdařil, Propaganda a mládež za protektorátu: Kuratorium a strategie působení na mládež prostřednictvím časopisů, rig. práce, FF UK, Praha 2010.

13 J. Pokorný, Dovolena s Heydrichem, *Soudobé dějiny*, 2013, roč. 21, č. 3, s. 364–381; A. Čornejová, Dovolena s poukazem; táž, Odborové rekreace v Československu v 50. a 60. letech 20. století, rig. práce, PedF UK, Praha 2001.

meziválečné období¹⁴ a v posledním roce i období po druhé světové válce¹⁵. Období druhé Česko-Slovenské republiky, existence protektorátu Čechy a Morava i vývoj v odstoupeném pohraničí (tzv. Sudetech) stálo dosud v pozadí badatelského zájmu. Tento stav může být dán do jisté míry i představou, že doba válečných příprav a samotné války cestování nepřála a společnost měla jiné zájmy a aktivity než volnočasové cestování. Z nemnohých příspěvků věnovaných cestovnímu ruchu v době okupace českých zemí je možno uvést Jana Štemberka¹⁶ a Alžbětu Čornejovou¹⁷; administrativní náležitosti přeshraničního cestování jsou zachyceny v publikacích Jana Rychlíka¹⁸ a Petra Karlíčka¹⁹; vývoj na Slovensku zachycuje Ján Oriška,²⁰ Jana Piteková²¹ a v poslední době se mu věnuje i Miroslav Sabol.²²

Ze zahraničních prací o nacistickém Německu zmiňme Kristin Semmens, jejíž práce postihuje oblast cestovního ruchu i za války,²³ či Susanne

14 GAČR 409/07/P463 „Limity a možnosti cestovního ruchu v meziválečném Československu“ (Jan Štemberk).

15 GAČR 15-081082S „Malé a „velké“ dějiny českého/československého cestování a cestovního ruchu (1945–1989)“ (Pavel Mücke). P. Mücke, Cestování a cestovní ruch v Československu mezi lety 1945–1989 pohledem české historiografie soudobých dějin, *Střed: časopis pro mezioborová studia střední Evropy 19. a 20. století / Centre. Journal for Interdisciplinary Studies of Central Europe in the 19th and 20th Centuries*, 2013, roč. 5, č. 1, s. 103–128; týž, Šťastnou cestu ...?! Proměny politik cestování a cestovního ruchu v Československu za časů studené války (1945–1989), Pelhřimov 2017; J. Štemberk, Pěšky, na lyžích, na kole, lodí či autem. K dějinám československé turistiky v letech 1945–1968, Pelhřimov 2017.

16 J. Štemberk, Česká turistika jako možnost úniku před protektorátní realitou, in: J. Tauchen – K. Schelle (edd.), *Období nesvobody*, Ostrava 2014, s. 236–248.

17 A. Čornejová, Dovolání s poukazem. Odborové rekreace v Československu 1948–1968, Praha 2014, IV. kapitola Malý exkurs od neblahé minulosti: Heydrichova rekreační akce, s. 57–61.

18 J. Rychlík, Cestování do ciziny v Habsburské monarchii a v Československu: pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848–1989, Praha 2007; týž, Cestovní styk mezi Hodonínem a Břeclavskem v letech 1938–1945, *Malovaný kraj: národopisný a vlastivědný časopis Slovácka*, 1988, roč. 24, č. 6, s. 4–5; týž, Cestovní styk mezi Slovenskem a Moravou v letech 1939–1945, *Malovaný kraj: národopisný a vlastivědný časopis Slovácka*, 1987, roč. 23, č. 1 (1987), s. 6–7; týž, Hraniční režim mezi Protektorátem Čechy a Morava a Slovenskem a proměny v moravsko-slovenském pohraničí v letech 1939–1945, in: V. Goněc – R. Holec (edd.), *Viditelná i skrytá... Česko(moravsko)-slovenská hranice v 20. století. Štúdie k česko-slovenským vzťahom a českým a slovenským dejinám. Česko-slovenská historická ročenka, Skalica–Bratislava 2014*, s. 39–55.

19 P. Karlíček, „Tvé cestování za Němkami do Říše je příliš průhledné a Tvůj výklad není vůbec podařený.“ Každodennost na česko-saské hranici v letech 1939–1949, in: I. Malý a kol., *Společnost a kultura v Českých zemích 1939–1949*, Praha 2013, s. 38–59.

20 J. Oriška, Vývoj cestovního ruchu na Slovensku do roku 1945, *Cestování včera a dnes / Tourism yesterday and today. Revue pro průvodce a pracovníky cestovního ruchu*, 2007, roč. 4, č. 3, s. 129–143.

21 J. Piteková, *Príspevok ku skúmaniu vývoja cestovního ruchu na Slovensku do roku 1945*, Banská Bystrica 1999.

22 M. Sabol, Cestovní ruch v období Slovenského štátu (1939–1945), příspěvek na konferenci Sportování a cestování v Československu v letech 1938–1958, Praha Národní muzeum 21.–22. 10. 2014; M. Sabol, *Revolúcia v priestorovej mobilite*, in: *Dva režimy jednej krajiny*. Bratislava 2017, s. 159–173.

23 K. Semmens, *Seeing Hitler's Germany. Tourism in the Third Reich*, Basingstoke 2005.

Appel²⁴, která zkoumá cestování v nacionálním socialismu. Kiran Klaus Patel a Sven Reichardt se věnovali sociálnímu inženýrství nacismu.²⁵ Naopak Oliver Lubrich²⁶ vydal zprávy cizinců o pohledu na nacistické Německo. Z německých prací věnovaných nacistické organizaci zaměřené na dovolenou a volný čas *Kraft durch Freude* uvedme alespoň Wolfharda Buchholze.²⁷ Andreas Reisne²⁸ pojednal přehledně vývoj cestovních dokumentů od středověku dodnes. Obecně k dějinám cestovního ruchu lze zmínit práci Rüdigerera Hachtmanna.²⁹ Četnější jsou vzpomínky bývalých dětí a mládeže, odeslaných do „bezpečí“ protektorátu před spojeneckým bombardováním (Renate Bandur³⁰, Hans-Jürgen Teuteberg³¹, Margarete Dörr³²). K analýze protektorátu ze socioekonomického, kulturního a každodenního života přispěla řada autorů českých i zahraničních. Zmíňme alepoň Dagmar Magincovou,³³ Detlefa Brandese³⁴ a Volkera Mohna.³⁵

S ohledem na současný stav zpracovanosti se autoři museli opřít o pramenný, zvláště archivní materiál. Zpracování uvedené problematiky naráží na zachovalost, dostupnost či roztržitost nepublikovaných archivních dokumentů. Z relevantního fondu Ústřední svaz pro cizinecký ruch v Čechách a na Moravě se zachoval jeden jediný karton. O mnoho lepší nebyla situace ani u dalších archivních fondů ústředních orgánů, které se dochovaly. Velká torzovitost je zřejmá v případě fondu Hospodářská skupina hostinských živností (NA Praha), stejně jako fondu Ministerstva lidové osvěty, do jehož kompetence od roku 1942 cestovní ruch patřil.

Fragmentovitost materiálů centrálních institucí a také snaha zachytit regionální specifika vývoje cestovního ruchu byla důvodem pro široký archivní

24 S. Appel, *Reisen im Nationalsozialismus. Eine historische Untersuchung*, Baden-Baden 1999.

25 K. K. Patel – S. Reichardt, *The Dark Side of Transnationalism Social Engineering and Nazism*, *Journal of Contemporary History*, 2016, vol. 51, s. 3–21.

26 O. Lubrich (ed.), *Reisen ins Reich 1933–1945. Ausländische Autoren berichten aus Deutschland*, München 2009.

27 W. Buchholz, *Die nationalsozialistische Gemeinschaft „Kraft durch Freude“. Freizeitgestaltung und Arbeiterschaft im Dritten Reich. Inaugural-Diss. Universität zu München* 1976.

28 A. Reisne, *Der Passexpedient. Geschichte der Reisepässe und Ausweisdokumente – vom Mittelalter bis zum Personalausweis im Scheckkartenformat*, Baden-Baden 2012.

29 R. Hachtmann, *Tourismus-Geschichte*, Göttingen 2007.

30 R. Bandur, *Von Berlin in das Sudetenland. Meine KLV-Lagerzeit von 1944–1945. Dokumente und Berichte zur Erweiternten Kinderlandverschickung 1940–1945*, Bochum 2006.

31 F. W. Teuteberg – H. J. Teuteberg, *Alltagsleben eines niedersächsischen Bauernsohnes vom späten Kaiserreich zur frühen Bundesrepublik*, Cloppenburg 2014.

32 M. Dörr, *Wer die Zeit nicht miterlebt hat... Frauenerfahrungen im Zweiten Weltkrieg und in den Jahren danach*. Bd. 3. *Das Verhältnis zum Nationalsozialismus und zum Krieg*, Frankfurt–New York 1998.

33 D. Magincová (ed.), *O protektorátu v sociokulturních souvislostech*, Červený Kostelec 2011.

34 D. Brandes, *Die Tschechen unter deutschem Protektorat. Teil II.*, München–Wien 1975; týž, *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*, Praha 1999.

35 V. Mohn, *NS-Kulturpolitik im Protektorat Böhmen und Mähren. Konzepte, Praktiken, Reaktionen*, Essen 2014.

výzkum provedený v regionech, který se zaměřoval na fondy regionálních správních institucí (měst, okresů), regionálních poboček Ústředního svazu pro cizinecký ruch, jeho Hospodářské skupiny hostinských živností, a na fondy odborů Klubu československých/českých turistů.

Další badatelskou výzvou bylo zpracování vývoje cestovního ruchu v odstoupeném pohraničí. Dílčí problém představovalo to, že v rámci nacistické říše bylo toto území rozděleno do čtyř celků. Největší část se stala součástí *Sudetské župy* (Reichsgau Sudetenland). Pro tuto oblast se jevil stěžejní výzkum v litoměřickém státním oblastním archivu, kde je zachován archivní fond sudetského zemského cizineckého svazu.³⁶ Ukázalo se však, že tento fond sestává pouze z fotoarchivu a spisový materiál zcela chybí. Další důležitý fond Říšské místodržitelství není zpracován. Výzkum tak bylo nutné doplnit o fondy úřadů vládních prezidentů (SOA Litoměřice, ZA Opava) a dále též o fondy nižších správních jednotek „landrátů“. Zde autoři vytypovali rozsáhlé zachované fondy v jednotlivých okresních archivech, do kterých podnikli několik sond. Touto metodou se podařilo zkompletovat téměř souvislou řadu oběžníků s pokyny a návody, které sudetský cizinecký svaz ve sledovaném období vydával.

Obdobný postup autoři zvolili i ve vztahu k dalším oblastem odstoupeného pohraničí. Vždy se jednalo o sondu do ústředního archivu dané země (Horní a Dolní Rakousy, Bavorsko), v nichž však nikde nebyl zachován samostatný fond příslušného zemského cizineckého svazu, doplněnou sondami do jednotlivých landrátů uložených v příslušných českých a moravských archivech (SOKA Klatovy, Český Krumlov, Jindřichův Hradec, Znojmo, Břeclav).

Situace na Slovensku byla mapována na základě pramenů uložených ve Slovenském národním archivu v Bratislavě.

Monografie využívá fondů uložených v Národním archivu v Praze³⁷, Moravského zemského archivu v Brně³⁸, státních oblastních archivů (Litoměřice, Praha, Třeboň, Zámorsk), státních okresních archivů (Benešov, České Budějovice, Český Krumlov, Děčín, Cheb, Jičín, Jindřichův Hradec, Karviná, Olomouc, Opava, Písek, Trutnov), Archivu bezpečnostních složek v Praze, Archivu hlavního města Prahy, Archivu Pražského hradu, Archivu města Brna, Archivu města Ústí nad Labem, Všeodborového archivu v Praze, dále fondů Spolkového archivu v Berlíně (NS 5-VI), Historického archivu turismu v Berlíně, Saského státního archivu v Drážďanech, Bavorského hlavního státního archivu v Mnichově, Rakouského státního archivu ve Vídni, Hornora-

36 Státní oblastní archiv Litoměřice (dále jen SOA Litoměřice), f. Zemský svaz pro cizinecký ruch Sudety.

37 Fondy: Předsednictvo ministerské rady (PMR), Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností (MPOŽ), Ministerstvo hospodářství a práce (MHP), Úřad říšského protektora (ÚŘP), Ministerstvo zahraničních věcí - Výstřižkový archiv (MZV-VA).

38 Fond Zemský prezident - správa z příkazu říše B 252.

kouského zemského archivu v Linci, Archivu města Linec, Dolnorakouského zemského archivu ve Sv. Hypolitu, Slovenského národního archivu v Bratislavě a dalších archivů, dobové odborné literatury a současné literatury vztahující se ke zkoumanému období.³⁹

Kromě říšských institucí působících v protektorátu (Úřad říšského protektora, Německý státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu), byly využity fondy dalších ústředních institucí (Předsednictvo ministerské rady, Nejvyšší úřad cenový, protektorátní ministerstva), dále fondy vybraných organizací (Národní souručenství, Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, Klub československých turistů, Československá obec turistická). V českých oblastních a okresních archivech jsme analyzovali činnost landrátů a oberlandrátů, spolků, případně jejich místních poboček, fondy hospodářských a odborných skupin a odborů v regionech. V zahraničních archivech jsme se soustředili na fondy říšských, státních a regionálních institucí v německých (Reichsprotektor in Böhmen und Mähren, Deutsche Arbeitsfront, říšská ministerstva), rakouských (Archiv der Republik, Fremdenverkehr) a slovenských (Snem Slovenskej republiky, Úřad predsedníctva vlády, ministerstva) ústředních archivech i archivech zemských. Volba archivů spočívala ve významu, tedy nadřazené funkci vůči protektorátu, stejně jako v oblastech sousedících s protektorátem. Uvedenými archivy a fondy se problematika cestovního ruchu nevyčerpala a bude možné v ní pokračovat. Výzkum tedy nekončí...

Předložená monografie vznikla v rámci projektu GAČR č. 16-07164S „Pod dohledem třetí říše. Cestovní ruch v letech 1939 až 1945“. Poděkování patří Grantové agentuře České republiky, vedení Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v čele s děkanem doc. PhDr. Michalem Pullmannem, Ph.D., Mgr. Haně Sobotkové (FF UK), všem zaměstnancům navštívených archivů u nás i v zahraničí, stejně tak knihovnám a jejich zaměstnancům, jmenovitě dále Mgr. Davidu Hubenému, Ph.D. (Národní archiv), PhDr. Ludovítu Hallonovi, DrSc., a PhDr. Miroslavu Sabolovi, PhD. (oba SAV Bratislava), Bc. Tereze Konečné za zprostředkování materiálů z Archivu Pražského hradu, Mgr. Janě Yasin, stejně jako oponentům doc. PhDr. Lukáši Novotnému, Ph.D. (ZČU FF), a prof. PhDr. Janu Županičovi, Ph.D. (FF UK). Současně děkujeme Nakladatelství Karolinum za vstřícnost.

39 J. Rychlík, *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: pasová, vízová a vyštěhovalecká politika 1848–1989*. Praha 2007; J. Štemberk, *K organizaci a činnosti Ústředního svazu pro cizinecký ruch*, in: J. Štemberk – M. Manová a kol. *Historie a cestovní ruch – perspektivní a podnětné spojení: pocta profesoru Vratislavu Čapkovi k 85. narozeninám*, Praha 2008, s. 277–290.

POLITIKA CESTOVNÍHO RUCHU

Oblast cestovního ruchu od svého formálního „zaknihování“ nepatřila nikdy komplexně pod jeden ústřední úřad či ministerstvo. Samostatně se agenda cestovního ruchu mezi ministerskými kompetencemi objevuje v Předlitavsku poprvé v roce 1908, kdy byla spojena s nově vzniklým ministerstvem veřejných prací. Již předtím se však o cestovní ruch dělila rakouská ministerstva obchodu a železnic. Po vzniku Československa byl nejprve vytvořen *Cizinecký úřad* podřízený přímo vládě, po jeho zrušení přešla agenda pod ministerstvo průmyslu, obchodu a živností (dále též ministerstvo obchodu) jako součást jeho III. sekce. Nicméně je nutné zmínit, že na poli cestovního ruchu ministerstvo obchodu spolupracovalo i s dalšími úřady (ministerstvo zahraničních věcí – vízové otázky, ministerstvo vnitra – pasy, ministerstvo veřejného zdravotnictví – lázeňství, ministerstvo železnic – železniční doprava, atd.).⁴⁰ Usnesením vlády ze dne 15. července 1927 s účinností od 1. září 1927 prostřednictvím prezidiálního oběžníku č. 26 (výnos ministra obchodu čj. 5039/pres 1927) došlo k vydělení této oblasti z III. do IV. sekce jako oddělení F – oddělení pro péči o cizinecký, turistický a lázeňský ruch.⁴¹ Úloha ministerstva obchodu byla spíše v koncepční rovině a na podpoře cestovního ruchu se podílelo převážně poskytováním podpor a financováním zahraniční turistické propagace.

Pro koncepční zakotvení politiky cestovního ruchu v období protektorátu se tak jako v jiných oblastech stala významnou situace v říši. Zákonem ze dne 23. června 1933 (RGBl. I, 1933, s. 393) byl zřízen *Říšský výbor pro cestovní ruch* (Reichsausschuss für Fremdenverkehr) jako vrcholná organizace mající pečovat o systematický rozvoj cestovního ruchu. Předsedou výboru se stal říšský ministr lidové osvěty a propagandy, proto byl cestovní ruch zařazen do působnosti tohoto resortu. Tato koncepce zřetelně prezentovala úlohu, která je cestovnímu ruchu v německém nacionálněsocialistickém státě přisouzena. Ekonomická úloha byla poněkud zatlačena do pozadí a do popředí se dostaly úkoly politické (propagandistické). Členy říšského výboru se stali zástupci dalších ministerstev, která byla na cestovním ruchu zainteresována, zástupci

---

40 Ke kompetenčním otázkám v meziválečném období srovnej: J. Štemberk, *Fenomén cestovního ruchu*, s. 20 a násl.

41 *Ministerstvo průmyslu, obchodu a živostí. 1919–1942. Inventář. I. díl*, Praha 1960, s. IX, XI–XII.

jednotlivých německých zemí, zástupce říšského sportovního komisaře, zástupce svazu lázní, hoteliérů a hostinských, dopravních společností a svazků územní samosprávy obcí významných pro cestovní ruch.

Přestože probíhala „organická“ výstavba německé ekonomiky již od roku 1934, teprve v listopadu 1938 byly jako odborná skupina v rámci *Říšské skupiny obchod* (Reichsgruppe Handel) uznány lázeňské provozy (Fachgruppe Badebetriebe), které zahrnovaly podnikatele a podniky (fyzické a právnické osoby) provozující živnostensky lázeňský provoz, včetně státních a komunálních podniků. Součástí této odborné skupiny se však nestala říční a přímořská letoviska.⁴² Na jaře 1939 *Říšská skupina obchod* navrhla včlenění odborné skupiny lázeňské provozy do připravované *Říšské skupiny cestovní ruch* (Reichsgruppe Fremdenverkehr). Důvodem byl relativně „vlastní život“ bez dostatečného kontaktu s ostatním členěním obchodu.⁴³

Teprve s odstupem byl zdůrazněn hospodářský význam cestovního ruchu v německém hospodářství. K tomu došlo jeho zařazením jako sedmé samostatné hospodářské skupiny (průmyslu, bank, obchodu, řemesla, pojištění a energie). Do čela hospodářské skupiny byl postaven státní tajemník ministerstva lidové osvěty a propagandy dr. Hermann Esser.⁴⁴ Samostatná *Říšská skupina cestovní ruch* byla zřízena teprve podle Pátého nařízení o organické výstavbě ze dne 4. dubna 1939.⁴⁵ Tvořily ji *Hospodářská skupina hostinských a hotelových živností* (Wirtschaftsgruppe Gaststätten und Beherbergungsgewerbe) a *Odborná skupina lázeňské provozy* (Fachgruppe Badebetriebe).⁴⁶ O případném začlenění dalších skupin (cestovní kanceláře /Reisebüros/, garáže /Garages/) nebylo rozhodnuto. Tato hospodářská organizace měla za úkol ekonomické řízení svěřeného odvětví a jeho řízení v souladu se zájmy německého hospodářství. O zapojení cestovních kanceláří do rámce dopravní hospodářské skupiny bylo jednáno na osmém zasedání *Říšského výboru pro cestovní ruch* v květnu 1939 v karlovarském hotelu Pupp, kde bylo poukázáno na to, že zájmy cestovních kanceláří jsou více spojeny s dopravou, kterou pro svou činnost potřebují, než s oblastí ubytovacích a stravovacích služeb. Současně však bylo zmíněno, že by v budoucnu mohly cestovní kanceláře vytvořit samostatnou hospodářskou skupinu.⁴⁷

42 Bundesarchiv Berlin (dále jen BArch), f. Reichswirtschaftsministerium (dále jen RWM) R 3101/9291, Bd. 2, časopis Das Bad, 1938, Jg. 33, Nr. 10.

43 BArch, f. RWM R 3101/9288 Bd. 1, čj. 28557/39.

44 B. Sládek, Organizace cizineckého a lázeňského ruchu v Říši, Národní politika, 1939, č. 155, 2. 6. 1939, s. 8.

45 Fünfte Verordnung zur Durchführung des organischen Aufbaues der deutschen Wirtschaft vom 4. 4. 1939 (RGBl. 1939, I, s. 734) podle zákona z 27. 2. 1934, RGBl. I., 1934, s. 185.

46 BArch, f. RWM R 3101/9288 Bd. 1, čj. III W.O. 28557/39.

47 Bayerisches Hauptstaatsarchiv München (dále jen BayHStA), f. Ministerium für Handel, Industrie und Gewerbe (dále jen MHIG), sg. 9210, Niederschrift über 8. Sitzung des Reichsausschusses für Fremdenverkehr, 11. 5. 1939 in Karlsbad.

S ohledem na vznik samostatné hospodářské skupiny i „zrychlený“ („*fortschreitenden*“) vývoj na poli cestovního ruchu od roku 1933 měl být v souladu s výnosem říšského ministra lidové osvěty a propagandy J. Goebbelse ze dne 17. srpna 1939 vytvořen nový zákon o úkolech a činnosti Říšského výboru pro cestovní ruch.⁴⁸ Po vypuknutí války však byly práce na novém znění zákona zastaveny.⁴⁹

Podniky činné ve vymezené oblasti se musely stát členy hospodářské skupiny. Původně povinnému členství nepodléhala malá ubytovací zařízení do čtyř pokojů či šesti lůžek. Tato výjimka však byla od 1. prosince 1941 s ohledem na přísnější řízení podniků zrušena. Z těchto malých podniků byla vytvořena zvláštní Odborná skupina ubytování v soukromí (Fachgruppe Privatbeherberger).⁵⁰

O tom, že se H. Esser snažil promýšlet budoucí organizaci cestovního ruchu, svědčí jeho sedmnáctistránkový dokument „Výstavba říšské skupiny cestovní ruch“ („*Ausbau der Reichsgruppe Fremdenverkehr*“), který se do Kanceláře NSDAP dostal v červnu 1941. V něm konstatoval, že politické události a především válka zastavily další výstavbu cestovního ruchu. Nicméně plánoval do této říšské skupiny začlenit celou plejádu provozů, podílejících se na cestovním ruchu. Jednalo se o velmi komplexní pojetí. Výsledkem této úvahy byla složitá struktura říšské skupiny cestovní ruch, obsahující čtyři hospodářské skupiny a dvě samostatné odborné skupiny. *Hospodářská skupina hostinských a hotelových živností* (Wirtschaftsgruppe Gaststätte- u. Beherbergungsgewerbe) by obsahovala odborné skupiny (Schankgewerbe, Beherbergungsgewerbe a Fachabteilung Gemeinschaftsverpfleger); do hospodářské skupiny cestovní živnosti (Reisegewerbe) by patřily dvě odborné skupiny zprostředkování cestování (Reisevermittlung) a živnosti spacích a jídelních vozů (Schlaf- u. Speisewagenbetriebe); hospodářská skupina lázeňství (Bäderwirtschaft) by obsahovala tři odborné skupiny: léčebné a lázeňské živnosti (Heilbade- u. Kurbetriebe), lázeňské provozy (Badebetriebe) a sportoviště (Sportstätten); hospodářskou skupinu zábavní živnosti (Vergnügungsgewerbe) by tvořily dvě odborné skupiny: zábavní živnosti (Vergnügungsbetriebe) a zábavní podnikatelé (Schausteller); samostatné odborné skupiny by byly sanatoria (Sanatorien) s odbornými podskupinami: dětské domovy (Kinderheime) a garáže a čerpací stanice (Garagen- und Tankstellen).⁵¹

H. Esser ve svých úvahách pokračoval bez ohledu na realnost jejich uplatnění. Na počátku roku 1942 předložil další materiál o výstavbě *Hospodářské skupiny cestovní ruch*. Tento se týkal zřízení oddělení cizineckého ruchu

48 BayHStA, f. MHIG, sg. 9210, Gesetz über Reichsausschuß für Fremdenverkehr, 29. 8. 1939.

49 Tamtéž, Bericht vom 5. 1. 1940.

50 Archiv města Ústí n. L. (dále jen AM Ústí n. L.), f. Landrát Ústí n. L., k. 100, sg. Pol 507/1, Organisatorische Erfassung der kleinsten Beherbergungsbetriebe.

51 BArch, f. RWM R 3101/9288, Bd. 1, čj. W.O.S. 18591/40 priora čj. W.O.S. 17623/41.

v hospodářských komorách. Pod vedoucího takového oddělení by spadali okresní vedoucí pro hostinské a hotelové živnosti, lázeňství, živnosti cestovního ruchu a zábavní živnosti (Bezirksleiter für Gaststättengewerbe, Beherbergungsgewerbe, Bäderwirtschaft, Reisegewerbe und Vergnügungsgewerbe).⁵²

Rozvíjel tedy svůj koncept širokého pojetí cizineckého ruchu ve struktuře nacistického hospodářství. Esserova vytrvalost mu přinesla úspěch. Od května 1942 byla v říšské skupině kromě dvou hospodářských skupin hostinství a hotelnictví samostatně vyčleněna *Odborná skupina veřejného stravování* (Gemeinschaftsverpfleger).⁵³

Organizační vývoj neustával ani v dalších válečných letech. Podle nařízení říšského ministra hospodářství ze dne 4. května 1942 patřily do říšské skupiny cestovního ruchu dvě hospodářské skupiny, a to skupina hotelových živností (Beherbergerungsgewerbe) a skupina hostinských živností (Gaststättengewerbe). Nově byla jako samostatná odborná skupina vyčleněna skupina veřejného stravování (Gemeinschaftsverpfleger).⁵⁴ *Říšskou skupinu cestovní ruch* tvořily nyní dvě hospodářské skupiny: hotelových živností (Beherbergungsgewerbe) společně s odbornými skupinami hostince, hotely, turistické objekty a ubytování v soukromí (Hotels⁵⁵, Gasthöfe, Fremdenheime a Privatbeherberger) a hostinské živnosti (Gaststättengewerbe) s odbornými skupinami výčepní živnosti, majitelé sálů, nádražní hostinští, majitelé kaváren, pivnice a zmrzlinárny a nájemci kantýn wehrmachtu, policie a *Říšské pracovní služby* (Reichsarbeitsdienst – RAD) a odborné oddělení sportoviště (Schankgewerbe, Saalbesitzer, Bahnhofswirte, Kaffehausbesitzer, Trinkhallen u. Speiseeiswirtschaften u. Kantinenpächter der Wehrmacht, der Polizei und des RAD, Sportstätten) a samostatná *Odborná skupina stravování* (Gemeinschaftsverpfleger) s odbornými odděleními: podnikové kuchyně, družinové kantýny, provozy pro zabezpečení vzdáleného stravování a táborové a stavební kantýny (Werkküchen, Gefolgschaftskantinen, Fernverpflegungsbetriebe, Lager- und Baukantinen). Samostatně existovala *Odborná skupina lázeňské provozy* (Fachgruppe Badebetriebe).⁵⁶ Mezi uváděnými důvo-

52 BArch, f. RWM R 3101/9288 Bd. 1, čj. W.O.S. 16545/42.

53 Tamtéž, čj. III 17210/42, Anordnung die Neuregulierung der Fachgruppe Fremdenverkehr von 4. Mai 1942.

54 Tamtéž, Anordnung die Neuregulierung der Reichsgruppe Fremdenverkehr von 4. Mai 1942.

55 Kromě odborné skupiny hotely existovalo odborné oddělení (Fach-Abteilung): hotely se zvláštním významem pro mezinárodní cizinecký ruch a L-hotely (Hotels mit besonderer Bedeutung für den zwischenstaatlichen Reiseverkehr, L-Hotels). BArch, f. Deutsche Arbeitsfront (dále jen NS-5-VI), NS-5-VI 6452, Der Fremdenverkehr Nr. 21 vom 23. 5. 1942, Bl. 39.

56 BArch, f. NS-5-VI 6452, Carl Kühne, Aufbau der Wirtschaftsgruppe Beherbergungsgruppe, Fach-Pressedienst der Reichsgruppe Fremdenverkehr Nr. 14 vom 5. 4. 1943, Bl. 12–13.; BArch, f. NS-5-VI 452, Der Fremdenverkehr Nr. 21 vom 23. 5. 1942, Bl. 39; BArch, f. RWM R 3101/9289 Bd. 2, čj. W.O.S. 18377/42, Berlín 23. 9. 1942; BArch, f. NS-5-VI-6452, H. Fritz, Die Neuordnung der Reichsgruppe

dy byla zdůrazňována lepší organizace a komunikace mezi obory, které mají k sobě z hlediska pracovní činnosti blíže, jež pomůže lépe plnit nynější úkoly.⁵⁷ Podle vyjádření ministerského rady dr. Hessela byla reorganizace nutná, neboť říšská skupina musela přijmout strukturu odpovídající jejím cílům (tedy nárokové oblasti) a zabezpečení rozvoje a splnění válečných nároků.⁵⁸ Organizační bilance říšské skupiny cestovní ruch tedy nakonec představovala dvě hospodářské skupiny s odbornými skupinami (odbornými odděleními) a dvě samostatné odborné skupiny (s odbornými odděleními).

V říši byl kromě uvedené povinné stavovské samostatné organizace říšské skupiny cestovní ruch zřízen *Říšský cizinecký svaz veřejnoprávní korporace říše* (Reichsfremdenverkehrsverband öffentlich-rechtliche Körperschaft des Reiches).⁵⁹ Zákon o *Říšském cizineckém svazu* z 26. března 1936 (RGBl. I, 1936, s. 271) s konečnou platností postavil tento svaz pod dohled speciálně vytvořeného oddělení cizineckého ruchu (Fremdenverkehr) v říšském ministerstvu pro lidovou osvětu a propagandu. Do čela byl povolán opět bývalý bavorský ministr hospodářství H. Esser a současně sekretář tohoto říšského ministerstva. *Říšský cizinecký svaz* sdružoval v roce 1938 celkem 24 zemských cizineckých svazů organizovaných podle říšských žup nacistické strany (NSDAP). Zemské cizinecké svazy sdružovaly tzv. cizinecké obce (Fremdenverkehrsgemeinde) a další korporace zainteresované na cestovním ruchu.⁶⁰ Do roku 1942 se počet zemských cizineckých svazů v říši zvýšil na 33, stoupl také počet tzv. cizineckých obcí na cca 8000, což představovalo asi desetinu všech měst a obcí v říši.⁶¹ K *Říšskému cizineckému svazu* byla přidružena i *Centrála říšských drah pro německý cestovní ruch* (Reichsbahnzentrale für den Deutschen Reiseverkehr), jejímž hlavním cílem byla propagace, zejména v zahraničí. Ta byla také podřízena Goebbellově ministerstvu.⁶² V osobě Hermanna Essera⁶³ se tak propojovala činnost obou organizací. Na rozdíl od *Říšského výboru pro cestovní ruch*, který byl ve své podstatě státním úřadem, byl *Říšský cizinecký svaz* sdružením zájemců (obcí, svazů) na cestovním ruchu.

Fremdenverkehr, Wirtschaftsblatt der Industrie- und Handelskammer Berlin, 1942, Nr. 20, 16. 5. 1942, Bl. 42.

57 BArch, f. NS-5-VI 6452, Homann, F., Neuordnung der Reichsgruppe Fremdenverkehr, Der Fremdenverkehr Nr. 19 vom 9. 5. 1942, Bl. 48.

58 Tamtéž, C. Kühne, Aufbau der Wirtschaftsgruppe Beherbergungsgruppe, Fach-Pressedienst der Reichsgruppe Fremdenverkehr Nr. 14 vom 5. 4. 1943, Bl. 12-13.

59 J. Kose, Hospodářský význam cestovního ruchu, Sbíрка přednášek České národohospodářské společnosti, roč. 40-41, č. 9, Praha 1940, s. 4.

60 P. Frei, Der Fremdenverkehr zwischen Deutschland und der Schweiz und seine Finanzierung unter der Devisenbewirtschaftung, München 1938, s. 16.

61 E. Graf, Stellung und Standort des deutschen Fremdenverkehrs, Host a turista, 1942, roč. 3, č. 1, s. 2.

62 F. Berktold-Fackler - H. Krumbholz, Reisen in Deutschland: Eine kleine Tourismusgeschichte, München-Wien 1997, s. 73.

63 K osobě H. Essera srovnej: Ch. Görlich, NSDAP-Mitglied Nr. 2. Hermann Esser und der Fremdenverkehr im Nationalsozialismus, Norderstedt 2015.

Říšský cizinecký svaz podobně jako cizinecké svazy v protektorátu byl pověřen propagační a informační službou, ale se zaměřením na domácí cestovní ruch. *Centrála říšských drah pro německý cestovní ruch* vydávala značné množství materiálu informačního a propagačního charakteru převážně pro použití v zahraničí. Organizace cestovního ruchu v říši tak byla dvoukolejnou s personální unií (říšské skupiny cestovního ruchu a říšské drážní centrály) ve vedení, což garantovalo spolupráci. Říšský cizinecký svaz byl tedy říšskou korporací veřejnoprávní s podřízenými zemskými svazy, vlastně cizineckými spolky podle občanského práva. Základ tvořily tzv. cizinecké obce. Cizineckými obcemi se místa stávala při splnění objektivně daného kritéria počtu „cizineckých“ přenocování, pokud množství noclehů turistů pravidelně překračovalo čtvrtinu počtu stálých obyvatel (rezidentů), a dále místa se „značným výletním ruchem“ („erheblichem Ausflugsverkehr“). Důvod či motiv přenocování nehrál žádnou roli, proto se cizineckými obcemi stávala i průmyslová centra Porúří s ryze obchodními motivy přenocování. Setkáváme se i s nesouhlasnými stanovisky obcí, které sice podmínky splňovaly, ale nechťely být z nejrůznějších důvodů mezi oficiálními letovisky evidovány, pokud však splnily objektivní kritérium, nemohly být vyřazeny.⁶⁴

Součástí zákona bylo i vymezení požadavků na užívání specifických označení v cestovním ruchu (lázně, letovisko apod.). Došlo tak k rozdělení turistických míst do deseti kategorií⁶⁵ s vymezenými požadavky, které musela splňovat. O zařazení rozhodovaly zemské cizinecké svazy. U označení lázně musel být prokázán léčebný zdroj (minerální, specifické klima apod.). U ostatních bylo sledováno zvláště vybavení místa, nabízené služby, hygienická situace apod.⁶⁶

Dobové prameny nikterak neskrývaly politický a ideologický podtext cestovního ruchu v „nové“ společnosti. Cestovní ruch dostával „v rámci nár. socialistické ideologie zvláštní **poslání politické** [zvýrazněno v originále – pozn. aut.]“.⁶⁷ Proto byl jmenován státním sekretářem pro cestovní ruch jeden z nejbližších soukmenovců A. Hitlera dr. Hermann Esser.

V roce 1936 H. Esser v článku „Cizinecký ruch jako prostředek politiky“ („Der Fremdenverkehr als Mittel der Politik“) psal o tom, že „byla poznána skutečnost, že i cizinecký ruch představuje prostředek politiky k dosažení

64 Oberösterreichisches Landesarchiv Linz (dále jen OÖLA), f. Bezirkshauptmannschaft Steyr-Land (dále jen BH Steyr-Land), k. 402, sg. 4/4-41, Rundlaß vom 22. 7. 1941.

65 1. Heilbad (léčebné lázně); 2. Heilklimatischer Kurort (léčebné klimatické lázně); 3. Luftkurort (klimatické lázně); 4. Seebad (mořské lázně); 5. Kneipp-Kurort (vodoléčebné /Kneipovy/ lázně); 6. Sommerfrische (letovisko); 7. Winterfrische (zimní středisko); 8. Erholungsort (rekreační místo); 9. Touristenort (turistické místo); 10. Wintersportplatz (středisko zimních sportů).

66 AM Ústí n. L., f. Landrát Ústí n. L., k. 100, sg. Pol 507/1, Überprüfung den Bezeichnungen von Fremdenverkehrsgemeinden, 14. 10. 1939.

67 J. Kose, Hospodářský význam cestovního ruchu, s. 7.

určitého cíle“.⁶⁸ Hlavním cílem se stalo zotavení lidu, udržení zdraví národa a sil k další práci.

Esser byl přesvědčen, že cestovní ruch v nacionálněsocialistickém Německu má nejen hospodářský, ale především politický význam, zlepšovat a zušlechťovat lidi, kde výsledkem je zdravý národ a zdraví vojáci. Tomu mělo napomáhat heslo *Říšského cizineckého svazu* „Cestuj po Velkoněmecku, zemi míru a radosti!“ („Reist nach Großdeutschland, dem Lande des Friedens und der Freude!“).⁶⁹

V dokumentu „Cestovní ruch v Bavorsku před a po převratu“ („Der Fremdenverkehr in Bayern vor und nach dem Umbruch“) z fondu bavorského ministerstva průmyslu, obchodu a živností, který se zabýval vývojem v období 1933–1936, byla vyslovena zajímavá myšlenka ohledně cestovního ruchu a jeho významu. „Německý cestovní ruch musí být užitečným nástrojem vlády k zesílení zdraví lidu a tím i německé brannosti, k stále intimnějšímu splynutí Němců mezi sebou a tím k zajištění německé jednoty, k porozumění národů mezi sebou a tím k zajištění míru.“⁷⁰ Nejpozoruhodnější je z citátu právě myšlenka „splynutí“ či „roztavení“ Němců (doslova „Verschmelzung“). Vztah cestovního ruchu k porozumění mezi národy a k míru se v praxi projevoval velmi osobitě, zejména v omezování přidělování valut pro německé příslušníky do západočeských lázní, stejně jako nátlak na Rakousko prostřednictvím zvláštní dávky ve výši 1000 marek pro cestující do Rakouska v období 1933–1936.

Dne 29. března 1938 psal říšský a pruský ministr vnitra Wilhelm Frick říšskému ministrovi a šefovi říšské kanceláře Hansi Heinrichu Lammersovi ohledně zřízení úřadu říšského komisaře pro cizinecký ruch v říšském ministerstvu lidové osvěty a propagandy své obavy, které se týkaly ministra mimo službu Hermanna Essera. Věcně neviděl pro takovou funkci důvod.⁷¹ Návrh odmítly také ministerstvo zahraničí (Auswärtiges Amt) a ministerstvo financí. Je zřejmé, že panovaly obavy z přílišné koncentrace „moci“ v oblasti cestovního ruchu v rukách H. Essera.⁷² Nicméně tyto úvahy neměly nakonec

68 „Die Tatsache, daß auch der Fremdenverkehr ein Mittel der Politik darstelle zur Erreichung eines bestimmten Zieles, ist erkannt worden.“ BArch, f. Reichslandbund Pressearchiv, R 8034/III, sg. 113, Reichslandbund Pressearchiv, Völkischer Beobachter, Nr. 23, 23. 1. 1936, Bl. 126.

69 BayHStA, f. MHIG 9278, Der Fremdenverkehr, Nr. 3 vom 21. 1. 1939, Sudetenland im großdeutschen Fremdenverkehr.

70 „Der deutsche Fremdenverkehr hat zu sein ein brauchbares Werkzeug der Staatsführung zur Stärkung der Volksgesundheit und damit der deutschen Wehrhaftigkeit, zur immer innigeren Verschmelzung der Deutschen untereinander und damit zur Sicherung der deutschen Einheit, zur Verständigen der Völker untereinander und damit zur Sicherung des Friedens.“ BayHStA, f. MHIG 55, Der Fremdenverkehr in Bayern vor und nach dem Umbruch, s. 3.

71 „... weil eine sachliche Notwendigkeit hierfür meines Erachtens nicht vorliegt“. Akten der Reichskanzlei, Regierung Hitler 1933–1945, Bd. V, 1940, München 2008, Nr. 71, 29. 3. 1938, s. 247.

72 Tamtéž, s. 248, pozn. č. 11.

vliv na Esserovo působení na ministerstvu lidové osvěty a propagandy. V roce 1938 uveřejnil časopis *Der Fremdenverkehr* Esserův článek „Jedna říše – jeden cestovní ruch“ („Ein Reich – Ein Fremdenverkehr“).⁷³ Podle výnosu vůdce ze dne 27. ledna 1939 se stal státní ministr mimo službu Hermann Esser státním tajemníkem (Staatssekretär) v říšském ministerstvu lidové osvěty a propagandy s funkcí vedoucí cestovního ruchu (Leiter des Fremdenverkehrs) a prezident *Říšského cizineckého svazu*. V ministerstvu lidové osvěty a propagandy bylo zřízeno nové oddělení XII – cizinecký ruch, jehož vedoucím se stal Dr. Mahlo.⁷⁴ Podle výnosu říšského ministra hospodářství ze dne 30. května 1939 vznikala oddělení cizineckého ruchu u hospodářských komor (Abt. Fremdenverkehr Wirtschaftskammer), např. u hospodářské komory v Sasku a v *Sudetské župě*.⁷⁵ Podle zprávy hlavního vedoucího (Hauptgeschäftsführer) říšské skupiny cestovní ruch ze srpna 1942 byla u hospodářských komor Alpy (Alpenland), Korutany (Kärnten), Gdaňsko-Západní Prusy (Danzig-Westpreussen) a Povartí (Wartheland) zřízena oddělení cestovního ruchu. V ostatních okresech hospodářských komor (Wirtschaftskammerbezirken) byly zabezpečeny činnosti oddělení cestovního ruchu dosavadními pododděleními (Unterabteilungen) hostinských a hotelových živností (Gaststätten- und Beherbergungsgewerbe).⁷⁶

V souvislosti s nařízením ze 7. září 1942 (čj. W.O.S. 18199/42) o *Říšské skupině cestovní ruch* a župní hospodářské komoře (Gauwirtschaftskammer) se obrátil 23. září 1942 H. Esser na říšského ministra financí. V dopise zdůraznil, že oddělení cestovního ruchu při všech župních hospodářských komorách zabezpečuje „veškeré hospodářské úlohy cizineckého ruchu“.⁷⁷ Žádal ministra, aby umožnil *Říšské skupině cestovní ruch*, aby mohla zřizovat vlastní oddělení v župách a okresech (Kreise).⁷⁸ Důvodem byla skutečnost, že při zřizování oddělení župními hospodářskými komorami nebude posílen politický vliv, ale věcný.

Esserovým nadřazeným se stal, s ohledem na organizaci cestovního ruchu, Josef Goebbels. Ze záznamů v Goebbelsových denících můžeme sledovat, že jejich vzájemný vztah nebyl přátelský. Goebbels rozhodně nebyl přesvědčen o Esserových kvalitách. Na Essera pohlížel spíše spatra a považoval ho za lenocha, který se vyhýbá práci, tu a tam uspořádá nějakou recepci a myslí si, že tím jeho práce končí. Ze záznamů je též patrné, že vůdce se za Essera měl tendenci stavět a jeho nečinnost spíše omlouval, i poznámkami o zhoršeném

73 „Ein Reich – Ein Fremdenverkehr“, *Der Fremdenverkehr*, 1938, roč. 3, č. 12, s. 1, s. 171.

74 BArch, f. RWM R 3101/9288 Bd. 1, čj. III W.O. 28632/9.

75 Tamtéž, čj. III W.O. 28862/39.

76 Tamtéž, Bd. 2, čj. W.O.S. 17929/42.

77 „...gesamtlischen Aufgaben der Fremdenverkehrswirtschaft wahrnehmen“. BArch, f. RWM R 3101/9288 Bd. 1, čj. W.O.S. 18377/42, s. 1–2.

78 Tamtéž, s. 6.

zdravotním stavu.⁷⁹ Goebbelse ani podpora vůdce nepřesvědčila a podle svého záznamu Esserovi do očí řekl, že „odvolávání se na Vůdce mi už neimponuje“.⁸⁰

Dr. Alfred Ringer, výkonný ředitel *Říšské skupiny cestovní ruch*, napsal v roce 1939 o významu této skupiny pro hospodářství a společnost a o úloze dr. H. Essera. V úvodu bylo konstatováno, že se hospodářství stalo oblastí politiky a cestovní ruch hospodářskou odbornou oblastí. Dokonce vyvodil, že „to ukazuje na vzrůstající splývání politických, hospodářských a kulturních momentů v životě“.⁸¹ Vyzvedl zásluhu H. Essera o cestovní ruch, v letech 1933–1936 zástupce a výkonného prezidenta *Říšského výboru pro cestovní ruch*. Jeho činnost položila základy pro zřízení *Říšského cizineckého svazu* v březnu 1936 na veřejnoprávním principu a od 1. dubna 1939 *sedmé Říšské skupiny cestovní ruch*. Cestovní ruch neměl být prostým součtem host, hostinec, cestovní kancelář, dopravní prostředek. Smyslem německého cizineckého ruchu bylo mj. udržet a podporovat tvořivé síly zdraví a radost ze života německého národa, pečovat o jeho výkony a zvyšovat je.⁸²

Na konci roku 1940 se veřejně objevily náznaky tenzí v přístupu k cestovnímu ruchu za války. Na sjezdu *Říšského cizineckého svazu* na počátku prosince 1940 ve Vídni se H. Esser vyslovil nebývale jasně, že se „nejen podařilo zabránit, aby naše organizace za války byla rozbita, což bylo plánováno z několika stran, kteří věřili, že je možné ve válce dosáhnout, čeho nebylo dosaženo v míru“.⁸³ Po vypuknutí války cestovní ruch rozšířil okruh úkolů. Nově mezi ně patřil kontakt mezi frontou a vlastí, péče o vojenské dovolence a kulturní péče o vojenské poškozence.⁸⁴ Během války se objevilo i doplňující označení významu dovolené na zotavenou nejen jako „sociálního práva“, ale dokonce jako „národní povinnost“.⁸⁵

Je potřebné zmínit, že H. Esserovi nebylo československé prostředí neznámé. Ihned po německé okupaci československého pohraničí „lobboval“ u Konrada Henleina, že Karlovy Vary a Mariánské Lázně musí být rozšířeny

79 Die Tagebücher von Joseph Goebbels, Teil 2, Bd. 5, München 1995, Zápis z 20. 8. 1942, s. 364.

80 „... eine Berufung auf dem Führer mir nicht mehr imponiert.“ Die Tagebücher von Joseph Goebbels, Teil 2, Bd. 5, München 1995, Zápis z 28. 8. 1942, s. 412.

81 „Sie deutet auf die zunehmende Verschmelzung politischer, wirtschaftlicher und kultureller Momente im Lebensprozess des Volkes hin.“ Hermann Esser Forschungsgemeinschaft für Fremdenverkehr in Frankfurt a. Main von Dr. Alfred Ringer, Hauptgeschäftsführer der Reichsgruppe Fremdenverkehr, Strojopis Berlin 1939, s. 4.

82 Tamtéž, s. 9.

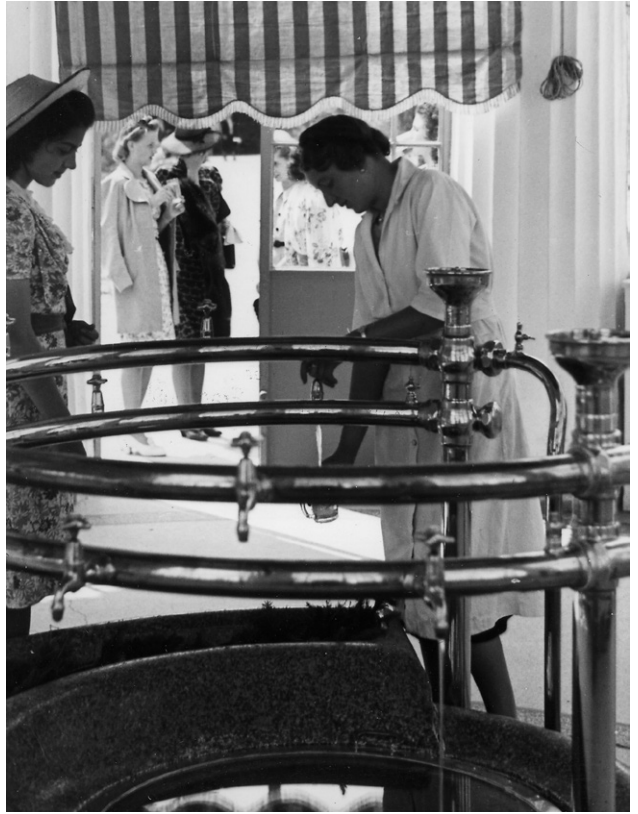
83 „Es ist nicht nur gelungen, zu verhindern, dass unsere Organisation im Kriege zerschlagen wurde, was von manchen Seiten geplant war, die glaubten, im Kriege erreichen zu können, was im Frieden nicht zu erreichen war.“ Der Fremdenverkehr im Krieg, Der Fremdenverkehr, 1940, roč. 5, č. 50, 14. 12. 1940, s. 1.

84 Neue Aufgaben, Der Fremdenverkehr, 1940, roč. 5, č. 1, 6. 1. 1940, s. 1.

85 Daseinsverpflichtung des Fremdenverkehrs, Der Fremdenverkehr, 1940, roč. 5, č. 8, 24. 2. 1940, s. 1.

1. Snímek zachycuje mladou ženu ve dvoraně Glauberových pramenů ve Františkových Lázních v červenci 1940. České lázně v odstoupeném pohraničí byly plně integrovány do říšského cestovního ruchu.

na velké lázně pro potřeby německé organizace *Radostí k síle* (Kraft durch Freude – KdF).⁸⁶ Konrad Henlein však o tom jednal s Hermannem Göringem, který nechtěl nic slyšet o KdF. „Lázně jsou údajně pro něj jen vítaný zdroj deviz a nepomýšlel na to, aby je jako světové lázně ztratil.“⁸⁷ Nacionálněsocialistické společenství *Radostí k síle* bylo jako *Úřad Německé pracovní fronty* (Amt der Deutschen Arbeitsfront) příslušné organizaci pro trávení volného času. KdF podléhaly další úřady: krásy práce (Amt der Schönheit der Arbeit), volného času (Feierabend), cestování (Reisen), turistiky (Wandern) a dovolené (Urlaub).

O zájmu říše o českomoravský (protektorátní) prostor svědčí též relativně brzká návštěva H. Essera v Praze.⁸⁸ Přijel se svým týmem do Prahy již 10. května 1939 údajně na přání hospodářských míst protektorátu smě-

86 „...daß Karlsbad und Marienbad zu großen KdF-Bädern ausgebaut werden müßten“. H. Griscurth, Tagebücher eines Abwehroffiziers 1938–1940, Stuttgart 1970, s. 150.

87 „Die Bäder seien ihn als Devisenquelle nur willkommen und er dächte nicht daran, sie als Weltbäder aufzugeben“. Tamtéž.

88 Národní archiv Praha (dále jen NA), f. MPOŽ, k. 2749, O cestovní ruch, Lidové noviny, polední, Brno, 11. 5. 1939.

2. Příklad dobové reklamy ve výloze jedné z filiálek Bayerisches Reisebüro na návštěvu Františkových Lázní z června 1940

3. Reklama ve výloze lákající na návštěvu Jáchymova

4. Reklama ve výloze novin Dresdner Neueste Nachrichten byla zaměřena na návštěvu sudetských lázní

řujících k oživení cestovního ruchu. První cesta byla plánována již na duben, ale s ohledem na jednání v Berlíně musela být odložena. Ubytován byl v prestižním pražském hotelu Alcron. Společně s Esserem přijel též vedoucí *Hospodářské skupiny hostinských a hotelových živností* Fritz Dreesen, kterého doprovázeli Fritz Gabler a Richard Mentberger, vedoucí odborných skupin *Hospodářské skupiny hostinských a hotelových živností*, a Alfred Ringer, vedoucí tajemník *Říšského svazu pro cestovní ruch*. Cílem bylo jednání s českými hoteliéry a pracovníky v oblasti cestovního ruchu o zapojení protektorátu do cestovního ruchu říše. Zájem o schůzku byl i z české strany, neboť bylo patrné, že s ohledem na mezinárodní situaci budou zahraniční návštěvníci téměř výhradně přijíždět právě z říše.⁸⁹ Na recepci v Obecním domě H. Esser promluvil o spolupráci mezi říší a protektorátem v oblasti cestovního ruchu a před letní sezónou 1939 zdůraznil potřebu vzájemného poznávání, tedy cest Němců do protektorátu a Čechů do Německa.⁹⁰ „Přijel jsem jako první mi-

89 Státní tajemník Esser do Prahy, Lidové noviny, roč. 47, č. 220, 3. 5. 1939, s. 4.

90 B. Sládek, Organizace cizineckého a lázeňského ruchu v Říši, Národní politika, č. 155, 2. 6. 1939, s. 8.

5. Významný představitel cestovního ruchu v říši Hermann Esser navštívil Prahu již v květnu 1939, tedy nedlouho po zřízení protektorátu. Setkal se s českými představiteli cestovního ruchu, včetně primátora dr. Otakara Klapky.

nistr Říše do Prahy, jelikož péče o cestovní ruch spadá do mého resortu, abych zde položil základy k vzájemnosti na tomto poli jako jedné z otázek, která musí dospět k společnému řešení.“ A pokračoval: „Pracujeme k tomu, aby se cestovní ruch mezi Říší a Protektorátem mohl volněji rozvinout, aby obtíže, které zde jsou, byly odstraněny a aby byl umožněn co nejdříve takový rozvoj cestovního ruchu, který by vyhověl všem na této otázce zúčastněným a hlavně také místům hospodářským. [...] Devisové hranice v cestovním ruchu mezi starou Říší a Protektorátem budou zachovány. Úlevy budou sjednány již pro letní cestovní ruch. [...] USA a Velká Británie cestovní ruch do Protektorátu ,dusí, zejména propagandou. [...] Jsem přesvědčen, že nezůstanu jediným turistou, který se přesvědčil o kráse Prahy, a jsem si jist, že ze staré Říše přijedou tisíce, aby krásy tohoto města seznaly se mnou.“⁹¹ Tato myšlenka však měla ke svému naplnění velmi daleko, a jak se ukazovalo, turistický proud (na rozdíl od jiných cest) bude veskrze jednosměrný – do protektorátu.

V souvislosti s Esserovou návštěvou v Praze uspořádal *Ústřední svaz zemských jednot a společenstev hostinských* slavnostní recepci a schůzi v Obecním domě. Německou hoteliérskou a hostinskou sekci v protektorátu zastupoval brněnský restauratér Franz Grimm (předseda spolku německých hostin-

91 NA, f. MPOŽ, k. 2749, O cestovní ruch, Lidové noviny, polední, Brno, 11. 5. 1939.

6. Snímek pochází ze slavnostního otevření Institutu na výzkum rašeliny ve Františkových Lázních v listopadu 1941. Ústřední postavou se stal říšský představitel cestovního ruchu Hermann Esser. Slavnostní akt podtrhuje početný lázeňský orchestr.

ských *Deutsche Gastgewerbliche Vereinigung für Böhmen und Mähren* včleněného později do *Hospodářské skupiny hostinských živností*). Předsedající Jaroslav Brandejs připomněl hospodářský a kulturní význam cestovního ruchu mezi říší a protektorátem, vyslovil se pro usnadnění přechodu hranice, využití říšských i protektorátních informačních a propagačních kanceláří domácích i zahraničních, vzájemnou spolupráci, úpravu vlakového, leteckého i silničního spojení, možnost praxe pro hotelový a hostinský dorost v říši a v cizině.⁹²

O významu návštěvy svědčí, že dr. Esser byl přijat říšským protektorem, státním prezidentem Emilem Háchou, protektorátním ministrem obchodu, průmyslu a živností dr. Vlastimilem Šádkem a primátorem dr. Otakarem Klapkou.

Zajímavá byla myšlenka předsedajícího J. Brandejse, že „mnozí občané protektorátu mají hotelové a restaurační podniky v sudetském území, bylo by pro rozvoj cestovního ruchu vhodné zajistit těmto podnikatelům nerušený provoz jejich živnosti“.⁹³ Obsáhlejší zprávu přinesly noviny *Der neue Tag*⁹⁴, šlo

92 Tamtéž.

93 Tamtéž, *Lidové noviny*, Brno 11. 5. 1939.

94 Tamtéž, *Reiseerleichterungen in Sicht*, *Der neue Tag*, Nr. 84, 11. 5. 1939.

7. Návštěva představitele říšského cestovního ruchu Hermanna Essera u příležitosti otevření Institutu na výzkum rašeliny ve Františkových Lázních v listopadu 1941. Pohled do laboratoře institutu.

o stať pod názvem „Cestovní úlevy v dohledu“ („Reiseerleichterungen in Sicht“), včetně krátké Esserovy biografie. Obdobně byla vylíčena návštěva v dalších denících.⁹⁵ Ještě minimálně jednou došlo ke kontaktu mezi protektorátními představiteli cestovního ruchu a ministrem Esserem. Dne 24. července 1941 byli zástupci *Ústředního svazu pro cizinecký ruch* přijati H. Esserem v Mnichově a opět se setkání neslo v celkem přátelském duchu, kdy Esser nešetřil velmi pozitivními výhledy na rozvoj cestovního ruchu po vítězné válce.⁹⁶

Prezident *Říšského cizineckého svazu* H. Esser psal dne 18. března 1940 ohledně organizace cizineckého ruchu říšskému místodržícímu ve Vídni (Reichsstatthalter in Wien), že se od října 1939 zkoumalo, v jakém rozsahu může *Říšský cizinecký svaz* a v něm soustředěné zemské cizinecké svazy (Landesfremdenverkehrsverbände) přispět k válečnému hospodářství. Nařídil z vlastního rozhodnutí „nejostřejší“ úsporná opatření („allerschärfste“). Hospodářské plány *Říšského cizineckého svazu*, zemských cizineckých svazů a Říš-

95 Tamtéž, Tisíce turistů z Říše se přijedou podívat na nádheru hlavního města Prahy, Večer, Praha, 11. 5. 1939, O budoucnost našeho cestovního ruchu, *Národní listy*, Praha, 2. vydání, 11. 5. 1939.

96 Cesta do Mnichova a budoucí cizinecký ruch, *Most - Die Brücke*, 1940-1941, roč. 3, č. 10-11.

ského úřadu pro německé lázeňství (Reichsanstalt für das deutsche Bäderwesen) pro rok 1940 byly v průměru o 47 % nižší oproti předcházejícímu roku, což svědčí o poklesu v souvislosti s válečnými opatřeními.⁹⁷

Esser opakovaně zdůrazňoval, že organizace cestovního ruchu musí být zachována i během války. Zcela neočekávaně se objevil 26. února 1940 návrh nařízení *Generálního zplnomocněnce pro říšskou správu* (Generalbevollmächtigste für die Reichsverwaltung) Martina Bormanna, které by rušilo zemské cizinecké svazy, jimž bylo vytýkáno, že stále propagují cestování pro zábavu. Podle návrhu měla být vzhledem k válečným poměrům a omezení dopravy pozastavena organizace cestovního ruchu a přenesena jako vedlejší činnost na úřady vnitřní správy. Návrh se odvolával na dopis ministerského předsedy generála polního maršála H. Göringa z 10. ledna 1940, že musí být uděláno vše, aby bylo zamezeno podnětům k silnějšímu cestovnímu ruchu, zvláště v oblasti propagace, s ohledem na obtíže v dopravě. Další práce zemských cizineckých svazů měla být nadále nutně bezpředmětnou (gegenstandslos). Zemské cizinecké svazy údajně ztratily své opodstatnění a musí být neprodleně rozpuštěny, případně jejich činnost přenesena na samosprávu říšských žup a pruských provincií, v ostatních zemích na zemské vlády. V tomto směru již bylo připraveno nařízení, které mělo zemské svazy zrušit. Esser se s plánem odmítal smířit a opřel se o předchozí souhlas vůdce ke svému mínění, že „organizace cestovního ruchu musí zůstat připravena pro budoucí mír“.⁹⁸ Převzal iniciativu a zaútočil na ministerstvo dopravy, že jen nezvládlo zimní sezónu. Chyba tak nebyla v cestovním ruchu jako takovém, ale ve špatné činnosti jednoho úřadu.⁹⁹ Následně Martin Bormann psal 4. března 1940 říšskému ministrovi vnitra dr. Wilhelmu Frickovi, že ho pověřil vůdce, aby sdělil, že nesouhlasí s tím, že zemské cizinecké svazy ztratily své opodstatnění a odmítl převzetí jejich úlohy vnitřní správou, resp. samosprávou v župách a provinciích a nepřeje si další rozpracování této oblasti, jak bylo plánováno zmíněným dopisem z 26. února 1940.¹⁰⁰ Cestovní ruch měl podle vůdcova názoru plnit své úkoly i ve válečné době, a ne se jen připravovat na mírovou dobu, neboť i ve válce bylo potřebné zajistit provoz zařízení pro léčení vojáků či regeneraci pracovních sil. Vůdce se měl jednoznačně vyjádřit, že „nezamýšlí vést dlouhou, nýbrž krátkou válku“.¹⁰¹ Není se co divit, H. Esser, starý přítel Hitlera a spoluzakládající člen NSDP, musel mít na něho vliv.

97 Österreichisches Staatsarchiv Wien (dále jen ÖStA), f. Archiv der Republik (dále jen AdR 04), k. 162, sl. 2430/5 Organisation des Fremdenverkehrs in Österreich.

98 „...daß die Fremdenverkehrsorganisation für die kommende Friedenszeit bleiben müssen“. ÖStA, f. AdR 04, k. 162, sl. 2430/5 Organisation des Fremdenverkehrs in Österreich.

99 BayHStA, f. MHIG, sg. 9194, Tagung der leitenden Mitarbeiter des Deutschen Fremdenverkehr am 9. 2. 1940 im München.

100 ÖStA, f. AdR 04, k. 162, sl. 2430/5 Organisation des Fremdenverkehrs in Österreich.

101 BayHStA, f. MHIG, sg. 9194, Tagung der leitenden Mitarbeiter des Deutschen Fremdenverkehr am 9. 2. 1940 im München.

Z ekonomického důvodu je sice možné chápat snahy po úsporách i ve vnitřní správě říše, na druhé straně likvidace již zaběhnuté organizace by po válce nutně znamenala její znovuvybudování, a tedy i větší náklady. H. Esser si tak mohl oddechnout, že se mu podařilo odrazit útok a začít další práce, které se ubíraly nejen plánováním poválečného rozvoje cestovního ruchu, ale i jeho řízením v době války.

Říšský ministr hospodářství Walter Funk v dopise z 6. srpna 1943 adresovaném H. Esserovi sděloval, že župní hospodářské komory mají na starosti hospodářství svého obvodu. Současně nebrání říšským, hospodářským a odborným skupinám v činnosti. V případě jednotlivých obtíží v působnosti mezi linií cizineckých svazů a komorními organizacemi byl ministr připraven je řešit.¹⁰²

Ve válečné době se proměňovaly úkoly cestovního ruchu. Nově se musel zaměřovat na stále rostoucí počty raněných frontových vojáků a na osoby z míst ohrožených spojeneckým bombardováním. H. Esser navštívil 10. dubna 1942 Innsbruck, aby s župním vedoucím (Gauleiterem) a místodržícím Franzem Hoferem vytvořili ubytovací a léčebné podmínky pro raněné vojáky, frontové dovolence, zaměstnance zbrojních podniků a další, kdo se bezprostředně podílejí na splnění válečných požadavků.¹⁰³

Vedení tzv. totální války dopadlo i na organizaci cestovního ruchu. Na základě pokynu prezidenta Říšského cizineckého svazu z 9. září 1944 byla další činnost této organizace po dobu trvání války zásadně omezena. Neodkladné věci měly být řešeny přímo v rámci cizineckého oddělení na říšském ministerstvu propagandy. Působení zemských cizineckých svazů nebylo tímto opatřením dotčeno, měly dále sledovat situaci na poli cestovního ruchu, vybírat členské příspěvky a připravovat se na poválečnou dobu.¹⁰⁴

Při výčtu organizací, které se cestovnímu ruchu v říšském prostředí věnovaly, není možné opomenout ani *Německou pracovní frontu* (Deutsche Arbeitsfront – DAF) zapojující se do řízení cestovního ruchu prostřednictvím akce *Radostí k síle*, organizující cenově dostupné zájezdy pro pracující třídu, ale též *Odborný úřad pro cizinecký ruch* (Fachamt Fremdenverkehr in der DAF), v jehož čele stál Dr. Feit. Úkolem úřadu bylo sdružovat zaměstnance v podnicích cestovního ruchu (hostince, cestovní kanceláře), včetně tlumočnicků, průvodců atd.¹⁰⁵

102 BArch, f. RWM R 3101/9288, Bd. 2, čj. W.O.S. 1a 17599/43.

103 BArch, f. Reichslandbund Pressearchiv, R 8034/III, sg. 113, Reichslandbund Pressearchiv, Staatssekretär Pg. Hermann Esser in Innsbruck, Innsbrucker Nachrichten, Nr. 84, 10.4.1942, Bl. 122.

104 SOKa Trutnov, f. Archiv města Vrchlabí (dále jen AM Vrchlabí), k. 189, inv. č. 1874, Rundschreiben 9/44, 13. 9. 1944.

105 BayHStA, f. MHIG, sg. 9257, Fachamt Fremdenverkehr in der DAF, Fremdenverkehr 19, 13. 5. 1939.